

Отримано: 29.09.2020 р.

Прорецензовано: 17.10.2020 р.

Прийнято до друку: 21.10.2020 р.

e-mail: volodymyr.marchuk@oa.edu.ua

DOI: 10.25264/2409-6806-2020-30-14-20

Марчук В. Нелегальний товарообіг на «волинській» ділянці польсько-радянського кордону в 1920–1924 роках. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Історичні науки»*. Острого, 2020. Вип. 30. С. 14–20.

УДК 94(477+438) «1920–1924»

Володимир Марчук

НЕЛЕГАЛЬНИЙ ТОВАРООБІГ НА «ВОЛИНСЬКІЙ» ДІЛЯНЦІ ПОЛЬСЬКО-РАДЯНСЬКОГО КОРДОНУ В 1920–1924 РОКАХ

Стаття присвячена проблемі нелегального товарообігу на волинській ділянці польсько-радянського кордону. Встановлено, що в період 1920–1924 рр. волинська ділянка польсько-радянського кордону стає місцем активного нелегального товарообігу між Польщею і радянською Україною. Особливу увагу приділено категорії товарів, які переправлялися контрабандистами через волинську ділянку польсько-радянського кордону в 1920–1924 рр.

Ключові слова: Друга Річ Посполита, Волинське воєводство, контрабанда, міжвоєнний період, польсько-радянський кордон.

Volodymyr Marchuk

THE ILLEGAL TRADE ON THE VOLHYN' SECTION OF THE POLISH-SOVIET BORDER DURING 1920–1924

The article is dedicated to the issue of the illegal trade on the Volhyn' section of the Polish-Soviet border. The customs policy was a part of the state's foreign policy and the smuggling has arose and developed as a counteraction to this policy. The foreign policy of the state and the domestic economic situation have determined the causes of smuggling, the range and channels of smuggled goods' transportation. The Soviet Ukraine and the Second Polish-Lithuanian Commonwealth have suffered significant losses as a result of the First World War and the Soviet-Polish wars and were in the highly difficult economic conditions. Smuggling was an inevitable consequence of the industrial goods and food shortage. During 1920 – 1924 the Volhyn' section of the Polish-Soviet border becomes a place of an active illegal trade between Poland and Soviet Ukraine. Unsettled border on both sides, weak security contributed to the spread of smuggling, which mainly the local people took part in. During the period studied, the range of smuggled goods has changed – in the 1920 – 1921 period, together with manufacture, the greater part of the smuggled goods were consumer goods, such as: spices (bay leaf, pepper, cinnamon), tea, coffee, cacao, chocolate, matches, candles, blacking, soap, etc. The flow of smugglers, as well as the goods' quantity, was not always the same and, first of all, depended on the border's security both, from the Polish and Soviet side; however, it was inconsistent. In further, the consumer goods disappear from the list of smuggled goods, being replaced with of all sorts of manufactured goods.

Key words: the Second Polish-Lithuanian Commonwealth, Volhyn' voivodship, smuggling, interwar period, the Polish-Soviet border.

Постановка проблеми. У результаті Першої світової і радянсько-польської війн українські та польські землі зазнали значних втрат і перебували в край тяжких економічних умовах. Неминучим наслідком нестачі промислових товарів і продуктів харчування став нелегальний товарообіг, тобто контрабанда. Остання за відповідних сприятливих умов швидкими темпами поширилася на усій ділянці польсько-радянського кордону й стала одним із чинників незаконного збагачення громадян. З іншого боку саме завдяки контрабандним потокам товарів того часу вдалося забезпечити нагальні щоденні потреби по обидва боки кордону.

У даній статті намагатимемося детальніше проаналізувати «волинську» ділянку цього кордону, оскільки саме через вказаний регіон потрапляла значна частина контрабанди з Польщі до підрадянської України і в зворотньому напрямку.

Аналіз досліджень і публікацій. Питання нелегального товарообігу на польсько-радянському кордоні у міжвоєнний період лише частково висвітлені у вітчизняній та зарубіжній історіографіях.

У радянський період практично не здійснювалося вивчення окресленої проблеми, оскільки доступ до архівних документів, які стосувалися польсько-радянського прикордоння був обмеженим. Спеціальних досліджень, присвячених проблемі контрабанди на польсько-радянському кордоні ще не підготовлено.

Хоч в сучасній історичній науці питання кордону і прикордоння досліджуються досить активно, проте питання нелегального товарообігу на початку 1920-х років піднімається досить епізодично, зокрема в роботах Г. Домнічека [19], Р. Літвінського [20], О. Разиграєва [21], В. Кузьміч [18], Д. Архирейського [1], С. Гуменного [3] та ін. Разом з тим нелегальний товарообіг ста невід'ємною частиною життя польсько-радянського прикордоння в міжвоєнний період. Доступ до архівних документів дає можливість актуалізувати вивчення окресленої проблеми.

За результатами переговорів між Російською Соціалістичною Федеративною Радянською Республікою і Українською СРР з одного боку, і Польщею, з іншого, 12 жовтня 1920 р. у Ризі було підписано радянсько-польське перемир'я, а 18 березня 1921 р. у палаці Чорноголових у Ризі відбулася церемонія підписання мирного договору. Новий польсько-український кордон мав пройти по лінії р. Свічі в тому місці, де ріка перетинає межу колишніх Мінської і Волинської губерній, по кордону цих губерній до межі Рівненського і Овруцького повітів, далі тим же кордоном до перетину залізниці на захід від станції Охотниково та міста Рокитне; потім на південь гирла Лева і звідси до впадання р. Корчик у р. Случ, далі по р. Корчик, залишаючи м. Корець на боці Польщі, далі минаючи Киликиїв на боці України, до Милятина, що залишався на боці Польщі, потім на південь, перетинаючи залізницю Рівне-Шепетівка та р. Горинь до р. Вілія, звідти в напрямку на південь, перетинаючи р. Горинь біля Ланівців, залишаючи їх на боці Польщі, і відтак по р. Збруч до р. Дністер [4, с. 619-621]. Цей проект польської сторони радянська делегація прийняла без будь-яких зауважень. Відтинок кордону в межах Волинського воєводства мав протяжність 293 км [21, с. 222].

Підписання премілінарного перемир'я між Польщею і РСФРР дозволило польській стороні розробити інструкцію по організації охорони кордону, яка фактично заклала основи безпеки на польсько-радянському прикордонні.

На новоутвореному кордоні було створено систему охорони кордону, яка мала чітку структуру. Головною інстанцією для всього кордону ставало командування кордону при головному командуванні, яке підпорядковувалося головному квартирмейстрові. Створювалося 6 командувань кордонних відтинків (далі – ККВ), які підпорядковувалися через командування Армії головному командуванню з місцями постою в містах Тернополі, Рівному, Луїніці, Ліді, Свенцянах (нині Швянченіс місто у Вільнюському повіті Литви), Гродно. Ті, в свою чергу, ділилися на підвідтинки (контрольні станції) прикордонної жандармерії як виконавчого органу ККВ. В межах Волинського воєводства кордон був поділений на 3 підвідтинки: рівненський (91 км), острозький (111 км) і кременецький (91 км). В межах кожного ККВ визначалися місцевості як пункти перетину, де облаштовувалися контрольні пункти перетину. Для ККВ Рівне пункти перетину були облаштовані в таких населених пунктах, як м.Шумськ, м.Остріг, с.Могиляни, шосе Рівне-Корець, с.Клецька, м-коБерезно, м.Сарни, с.Річиця [5, арк. 5]. Відділи, які здійснювали охорону кордону було поділено на 85 прикордонних рот, які включали відповідні постерунки.

Відповідно до § 10 умови про перемир'я увесь рух сушею і повітрям на час перемир'я між воюючими сторонами призупинявся, відповідальність за дотриманням цього покладалася на контрольні пункти. Виняток становили наступні категорії населення: 1) дипломати і делегати польської та іноземних держав з відповідними відмітками в документах завізовані змішаною комісією; 2) реемігранти, військовополонені і біженці зі сходу, яких необхідно було концентрувати в збірних пунктах при ККВ; 3) місцеве населення на підставі перепустки виданої за певною процедурою [5, арк. 5].

На терені кожного з перелічених контрольних пунктів місцева цивільна влада під свою відповідальність для командування контрольних пунктів надавала списки осіб, які з тих чи інших причин потребують перепустки на перетин кордону: 1) до демаркаційної лінії і назад; 2) на захід від кордону до демаркаційної лінії і назад; 3) на захід від кордону на відстань 10 км. Обов'язковими елементами таких перепусток були фото і опис особи і з терміном дії до 14-ти днів. Для місцевого населення, яке мало намір перетнути кордон у нагальних справах, командування контрольного пункту мало право видати перепустку на схід від демаркаційної лінії на 48 год., на захід – на час 24 год., або скерувати до командування ККВ, яке мало право видати аналогічну перепустку, але термін дії якої був 3 дні [5, арк. 5].

Державний кордон ділився на зони: прикордонну і прикордонний район. Перша зона простягалась на ширину 2 км від кордону. Натомість прикордонний район обіймав територію 4 км від прикордонної зони. Перебування в прикордонній зоні було заборонено (виняток становили особи, які проживали там постійно або щонайменше 6 місяців). Окрім того в прикордонній зоні могли перебувати державні службовці і військові за спеціальними дозволами, а також особи, які мали відповідні документи для подорожі. З 22.00 до 04.00 діяла заборона на перебування в прикордонній зоні, яка не поширювалася на державних службовців і військових, які мали відповідні службові посвідчення [21, s. 223]. Цілком зрозуміло, що новий кордон між державами розірвав багатолітні економічні зв'язки в регіоні і змушував населення шукати власні шляхи виходу з ситуації, що склалася. Додатковим фактором, який стимулював людей до нелегального заняття було тяжке матеріальне становище.

Причини різкого зростання контрабандних потоків на «волинській ділянці» польсько-радянського кордону мали економічне підґрунтя. Недостатнє власне виробництво певного виду продукції і зростаючий попит на нього серед населення в країні призвів до нелегального ввезення цієї продукції з-за кордону. Радянська Україна на початку 1920-х рр. відчувала дефіцит практично всього: продуктів харчування, товарів першої необхідності, мануфактури і т.п. Незважаючи на допомогу РСФСР, ситуація в республіці була вкрай тяжкою, і контрабандний шлях був основною можливістю задовільнити ринковий попит. До економічних причин варто також віднести недоліки митно-тарифної політики. Ситуація в Польщі була набагато кращою, там не було гострої нестачі продуктів харчування і товарів першої необхідності. Водночас через Польщу йшов один з основних потоків золота і цінностей з радянських республік.

Друга причина розмаху контрабанди – слабкість радянської та польської прикордонних служб. У охороні східного кордону, в залежності від формації, яка забезпечувала безпеку, дослідники виділяють чотири періоди. Протягом першого періоду, який охоплював 1921-1922 рр. охорона кордону покладалася на підрозділи митних батальйонів і державної поліції. На другому етапі, 1922-1923 рр. кордон охороняли загони прикордонників. В 1923-1924 рр. функції охорони кордону знову перейшли до державної поліції. І останній, четвертий етап, який тривав з 1924 р. і аж до 1939 р. східний кордон знаходився під охороною Корпусу Охорони Пограниччя [21, s. 211].

До кардинальної реорганізації прикордонних військ і в УСРР і в Польщі в 1924 р. кордон охоронявся слабо, що давало можливість майже безперешкодно переміщувати товари. Погано охоронялися і прикордонні пункти, і ділянки між ними, тому контрабанду можна було провезти, як через митні пункти, так і в обхід них. Таким чином найбільша інтенсивність контрабандних потоків припала на 1920 -1924 рр.

Інша причина участі в контрабанді значної кількості прикордонного населення – високий рівень безробіття по обидва боки кордону, викликаного скороченням промислового виробництва і посівних площ. Молодь, демобілізовані військові не мали можливості влаштуватися на роботу, тому, щоб прогодувати себе і власну родину, були змушені брати участь в незаконному промислі. Крім того, важливим фактором, була близькість кордону до населених пунктів і фактична відсутність контролю прикордонної смуги до 1923 р.

Ще однією важливою причиною зростання контрабандної торгівлі слід вважати бюрократичну тяганину. До прикладу, для того, щоб легально оформити торгівельну операцію на суміжній стороні, йшло багато часу і коштів, адже серед чиновників процвітала корупція. В цих умовах парадоксальною виглядає ситуація, коли контрабанда значно перевищувала легальну торгівлю.

Масштаби контрабандної діяльності були різними. І польські, і радянські документи дають можливість виділити декілька видів контрабанди на основі кількості товарів, які провозилися через кордон і грошового обігу контрабандистів. На найнижчій сходинці перебувала т.зв. споживча чи побутова контрабанда. По суті, це було самозабезпечення населення прикордонних територій закордонними товарами. Поток споживчої контрабанди був набагато інтенсивнішим з Польщі в УСРР, оскільки постачання з радянського боку було достатньо слабким. Місцеві селяни відчували дефіцит самих необхідних товарів (цукор, сіль, чай, сірники і т.п.), які можна було придбати за гроші чи виміняти в Польщі. Споживча контрабанда відносилася до вимушеного непрофесійного заняття, але була кримінально каралася.

Найбільш поширеною була споживча контрабанда, в яку було втягнуте місцеве населення прикордонних територій, головним чином з підрадянської України. Мешканці Берездівської, Городницької, Піщівської волостей Звягельського повіту, Кривинської, Ганнопільської, Плужненської, Ляховецької

волостей Заславського повіту, наприклад, намагалися задовільнити попит на товари першої необхідності шляхом їх купівлі у найближчих прикордонних містах Польщі, головним чином у Корці та Гощі. З часом у прикордонних містах і селах торговельні фірми облаштували свої магазини, про які мешканці Радянської України були проінформовані, що значною мірою полегшувало купівлю необхідних товарів. Найбільша кількість торговельних фірм працювала у Корці, це зокрема, «Stowarzieszenie Handlowe Wojcik i S-ka w Korcu», «Dom Handlowo-Transportowy «Agentura Wschodnia»», «Centrala agentur handlowych na Wołyniu», «Dom Handlowy «Ukraina» w Korcu», «Firma «Hurt» Eksport-Import w Korcu», «Dom Handlowy «Ameryka» w Korcu», «Rówieński Dom Handlowy Sz. Kulikowiczera w Równem. Filja w Korcu», «Dom Handlowy Józefa Kuszella». Головний офіс в Корці та філію в Острозі мала фірма «Dom Handlowo-Eksportowy «Poznań»», філії в Острозі, Рівному, Корці та Рокитно мала фірма «Warszawskie Powszechne Towarzystwo Handlowe Spółka z O.P. w Warszawie», фірма «Syndykat Handlowo-Transportowy T. Grzegorzewski i F. Sztayer. Spółka firmowa» мала відділи в Острозі, Корці, Майкові і Шумську [5].

В 1920-1921 рр. потік осіб на кордоні був досить масштабним. Частими ставали випадки, коли з одного населеного пункту в Радянській Україні формувалася група, які разом йшли в Польщу на «закупи». Так, 20 вересня 1921 р. постерунковим постерунку державної поліції в Забарі було затримано 5 осіб, мешканок села Печиводи Берездівської гміни Звягельського повіту: Меланка Терентіївна Таньчук (18 р.); Наталія Трофимівна Таньчук (20 р.); Олена Матвіївна Захарчук (42 р.); Євдоха Минівна Захарчук (15 р.); Стефанида Матвіївна Таньчук (20 р.) [15, арк. 1].

На прикордонному постерунку № 4 в м. Корець 5 грудня 1921 р. вночі було затримано групу з 11 осіб, усі з с. Бескиди гм. Берездів Звягельського повіту, йшли «на закупи», причому група складалася з хлопців, і дівчат, а найменшому з них було 14 р. [15, арк. 53]. Наступного дня 6 грудня 1921 р. патруль затримав групу з 9 осіб, які йшли в бік Корця, всі мешканці Берездова і Берездівської гміни [15, арк. 57]. Того ж дня на території, підконтрольній прикордонному постерунку № 2 було затримано групу з 12 осіб, з яких 8 жінок (у тому числі одна з них мала 13 р., інша – 14 р., двом по 15 р.) і усі були з різних місцевостей Звягельського повіту [15, арк. 65]. Досить часто групи були не лише різностатевими й різновіковими, а й поліетнічними. У Польщу по товар в одній групі йшли поляки, німці, українці та євреї, їх об'єднувало бажання успішно здійснити купівлю товарів й повернутися додому.

Цілком зрозуміло, що для того, щоб купити товар необхідно було мати кошти. Універсальними платіжними засобами були золоті та срібні рублі царської Росії, американські долари. В обігу були і інші грошові одиниці, такі як рублі Тимчасового уряду, т. зв. «керенки», марки Польщі. Звичайно, що суми, які були у звичайних громадян були незначними.

Досить часто особи, які йшли з радянської України не маючи готівки, несли якийсь товар на продаж, а вже за виручені гроші купували мануфактуру чи інші товари першої необхідності. Так, наприклад, 8 жовтня 1923 р. в Хуторі Крالی за нелегальний перетин кордону було затримано Антонюк Марію, яка йшла з підрадянської України і мала з собою одного гусака та гарнець¹ маку [12, арк. 8]. Разом з нею йшла Мартинюк Варвара, яка теж мала з собою гусака [12, арк. 10]. Лонгін Бойко, мешканець с. Гориця Берездівської гміни, 14 квітня 1921 р. приїхав до Корця і з собою привіз 1½ пуда пшениці з метою виміняти на мануфактуру [8, арк. 57]. Інший мешканець цього ж населеного пункту Володимир Піншовський, 13 квітня 1921 р. привіз до Корця 2 пуди пшениці і 1 пуд жита, і привів 2 коней. Пшеницю і коней продав за готівку, а жито обміняв на упряж доплативши 500 царських рублів [8, арк. 57]. Рубінштейн Янкель, затриманий в лютому 1923 р., при собі мав 1 пуд щетини, 6 лисячих і 2 кунячих шкірок [10, арк. 1]. Микола Колесник із с. Івнівка Романовицької гміни мав 2 телячі шкіри і 1 лисячу [15, арк. 43].

31 січня 1924 р. о 5 год ранку з підрадянської України до Польщі перейшла група з 12 осіб, усі мешканці с. Ниців Гільчинської гміни. Вони зупинилися в Сторожівському лісі, де й були затримані 2-ма кінними патрульними. Всі при собі мали кінське волосся або щетину, яку мали намір продати в Корці й купити тканину та одяг. Серед затриманих – Кузьма Легензор (29 р.) мав 2 фунти² щетини і 12 фунтів кінського волосу, Лісовський Григорій (15 р.) – 7 фунтів щетини і 20 фунтів кінського волосу, Васильєв Михайло (19 р.) – 20 фунтів щетини, Войтенко Іван (25 р.) 27 фунтів кінського волосу, Сильвестров Єлисей (43р.) – 7 фунтів щетини і 2 фунтів волосу, Рєпов Саверій (17 р.) – 16 фунтів

¹ Гарнець – одиниця вимірювання об'єму сипучих тіл, що дорівнює 4 л.

² Фунт – одиниця ваги та маси, що дорівнює 500 г.

кінського волосу, Чеканов Кирило (17 р.) – 20 фунтів кінського волосся, Лісовський Лука (29 р.) – 16 фунтів кінського волосу, Данилов Феодосій (50 р.) – 11 фунтів щетини і 6 фунтів кінського волосся, Григорій Семенов (29 р.) – 22 фунтів щетини, Василь Салько (24 р.) – 16 фунтів щетини і 4 фунти кінського волосу. У кожному протоколі допиту затриманих містилася ідентична інформація про те, що товар вони мали намір продати місцевим євреям у Корці й він не був призначений для якихось конкретних осіб [11, арк. 1-5зв.]. У вересні 1921 р. в с. Головниця затримали Якова Стенчина, мешканця с. Піддубці, Берездівської волості з 3 пляшками горілки і 3 ліктями³ червоної тканини, який нелегально перетнув кордон з сіном, яке продав, а за виручені кошти купив вище зазначений товар [15, арк. 2].

У тих, хто переходив з грошима, суми як правило були незначними. Так, наприклад, Максим Петров, мешканець с. Нитине Ємільчинської волості, затриманий в липні 1924 р., мав намір купити товарів на 10 доларів, його односелець Андрій Чмелюк на 15 руб. золотом, Сидор Войченко з с. Мільчин Ємільчинської волості на 20 американських доларів [11, арк. 17-20]. В тому ж липні 1924 р. постерунковим 4-ї роти прикордонної поліції було затримано 6 осіб, ще 5 втекло, усі мешканці с. Рабачишки Звягельського повіту кожен з них мав при собі американські долари і царські золоті рублі на купівлю товару. Так, Фома Кузнецов мав 15 американських доларів і 5 руб., Андрій Ігнат'єв 30 руб. і 1 американський долар, Григорій Ковальов 15 руб. і 14 американських доларів, Іван Колесников 20 руб. і 1 американський долар, Макеєв Оникій 4 руб. 80 копійок сріблом, Васильєв Іван 16 американських доларів і 15 руб. [14, арк. 7-7зв.].

Місцеві селяни відчували дефіцит самих необхідних товарів (цукор, сіль, чай, сірники і т.п.), які можна було придбати за гроші чи виміняти в Польщі. Окреме місце серед контрабанди займали товари першої необхідності і продукти харчування – цукерки, какао, шоколад, оселедці, дріжджі, оцет, прянощі (перець, лавровий лист, кориця), чай, кава, сірники, свічки, леза для гоління, цигарковий папір тощо. Так, наприклад, у ніч із 7 на 8 грудня 1921 р. на відтинку № 5 прикордонного постерунку державної поліції № 2 в Корці за нелегальний перетин кордону затримали 6 осіб, усі мешканці м. Звягель: зокрема Олена Сілень (20 р.) несла 10 фунтів чорного перцю і гніт до лампи; Надія Гораніцька (17 р.) – 3 пари шкарпеток і 5 фунтів лаврового листа; Христина Любохинець (16 р.) – какао 8½ фунтів; Марта Закалюжна (15 р.) – кориці 3 фунти і 5 фунтів лаврового листу; Ганна Павловська (15 р.) – 5 фунтів лаврового листа [16, арк. 19-19зв.]. У вересні 1921 р. на відтинку № 3 прикордонного постерунку державної поліції № 2 в Корці затримали Марію Таржевську, 20 р., мешканку с. Єлисавети, Романовицької гміни Звягельського повіту і Софію Таржевську 18 р. з колонії Красилівської Пішовської гміни Звягельського повіту. Перша несла 1½ фунти цукерок, 10 оселедців, 1 пару черевиків, 10 аршинів⁴ шовку, 8 гудзиків, 4 аршини цайгу⁵, 3 аршини ситцю, 4 аршини гранатового (темно-синього – **М.В.**) плюшу⁶, 2 аршини бумазеї⁷, 1 пару підшв, 6 шпульок ниток, 500 царських рублів та 100 марок польських. Інша несла 2 банки вакси для взуття, 1½ фунти цукерок, 1 пляшка оцету, 11 оселедців, 5 аркушів цигаркового паперу, 1 коробка свічок, 3 аршини сукна, 3½ аршини півдрапу⁸, 3 аршини бумазеї, 2 шпульки ниток, ¼ фунта лаврового листу, 2 великі хустки, 1 000 царських рублів і 300 польських марок [16, арк. 5]. У лютому 1923 р. було затримано Олену Клочкову (25 р.), акушерку з м. Городниця, Звягельського повіту і Розалію Пінковську з с. Франкопіль. Обидвоє поверталися з Корця, куди ходили «на закупи» і були затримані поліцією. У Клочкової було вилучено 2 пари панчо, 1 пару дитячих босоніжок, 2 пари дитячих панчіх, 1 мило, 1 гуталін, 1 півлітрова пляшка горілки, 1 пара жовтих жіночих тувель, 1 дитяча лялька, по 2 фунти цукру і солі. У іншої було вилучено 1 пілку, 1 ніж, 1 напилек, 1 фунт дріжджів, 6 пачок сірників, ½ аршина полотна [10, арк. 3-4].

Не змінилася ситуація і в часи НЕПу. Так, 24 жовтня 1923 р. на прикордонному постерунку державної поліції № 15 в Морозівці було затримано Ольгу Войтович, у якої вилучили 1 светер, 1 хустку на голову, ½ фунта какао, 1 фунт цукру, 4½ аршини бумазеї, 5 аршинів плюшу, шкіра на 1 пару чере-

³ Лікоть – одиниця довжини, що дорівнювала 60 см.

⁴ Аршин – одиниця довжини, що дорівнює 71 см.

⁵ Цайг (нім. Zeug) – міцна бавовняна або вовняна тканина. Це була найдешевша тканина, яку зазвичай використовували для пошиття робочого одягу.

⁶ Плюш (нім. Plüsch) – бавовняна тканина з довгим (до 8 мм) ворсом на лицьовій стороні.

⁷ Бумазея, бомбазин (англ. Bombazine, від фр. Bombazine, від італ. bambagia – «бавовна»), заст. бархан (нім. barchent) – щільна бавовняна тканина з начосом на виворотньому боці. Чорний бомбазин використовувався для траурного одягу.

⁸ Драп – важка, щільна вовняна тканина складного переплетення з пражі суконного прядіння. Драп складається зазвичай з двох шарів, завдяки чому має високі теплоізоляційні властивості. З драпу шують зимові і демісезонні пальта. Півдрап одношаровий драп.

виків, 3 аршини цайгу, 1 велика хустка, 8 аркушів цигаркового паперу, 2 пляшки горілки, 1 лезо до бритви, 1 срібний рубель [13, арк. 2].

Цілком зрозуміло, що особи, які купували і переправляли товар в підрадянську Україну з комерційною метою, вкладали в цю справу значно більші кошти і відповідно закупували на порядок більше товарів. Досить часто вони винаймали людей, які для них переносили товар. Найбільш «ходовим» товаром була різного роду мануфактура. Так, наприклад, 7 березня 1921 р., в районі Сторожівського постерунку державної поліції було затримано 5 великих ящиків чаю (530 фунтів), 1 дерев'яна бочечка з харчовою содою (115 фунтів), 4 залізні бочки з каустичною содою (438 фунтів), 1 мішок лаврового листа (70 фунтів), 48 коробок сахарину [7, арк. 86]. В серпні 1923 р. біля с. Устя Рівненського повіту було затримано Івана Голоса з контрабандним товаром, зокрема 1 тюк і 2 мішки з мануфактурою, 1 мішок з мануфактурою і кавою, 1 малий тюк з галантерейним дріб'язком, 2 пачки наждачного паперу, 2 ящика з цвяхами, 1 ящик з шевським дріб'язком, 1 моток і 1 катушка дроту [17, арк. 1]. Так, наприклад, у Янкеля Рубінштейна, під час нелегального перетину кордону вилучили 31 аршин червоного полотна в 2 відрізках, 22 аршини чорного сукна, 2 теплі сорочки, 2 теплих кальсонів, 4 аршини чорного сукна «бостон», 14 аршинів чорної фланелі⁹, 7¼ аршинів сіро-бронзової бумазеї, 1 блакитна в білу смужку шовкова шаль, 24 чорні в жовту крапку хустки, 11 аршинів бронзового сукна, 16 аршинів зеленого сукна, 1 пара жовтих жіночих черевиків, 2 білі в чорні крапки хустки, 40 кг фарби «wollschwarz», 3 кг фарби «chicagoblan», 5 кг фарби «metalgelb», 2 кг фарби «naptylaminswart», пляшка горілки [10, арк. 1-1зв.].

Потік контрабандистів, як і кількість товару, не завжди був однаковим і залежав у першу чергу від охорони кордону, як з польського, так і з радянського боків, але він був постійним.

Товар, який конфіскувався у контрабандистів, зазвичай продавався на аукціонах, а отримані гроші йшли на користь держказначейства. З метою стимулювання поліціантів, які несли службу на кордоні, з коштів, які отримували після продажу контрабанди на аукціоні, виплачували премії. Так, наприклад, 27 травня 1921 р. старший постерунковий Ярослав Видранський з комісаріату державної поліції в Корці затримав фурманку, яка їхала в напрямку кордону. Після її огляду, було встановлено, що на ній контрабанда, яка належала Меркурію Бабко, мешканцю с. Романів Романівської волості Звягельського повіту. Зокрема, було конфіковано: по 4 дюжини шкарпеток і панчіх, сукна чорного 3½ аршини, сарпінки¹⁰ кольорової 2½ аршини, білої 4 аршини, гранатової 6 аршинів, полотна кольорового 10 аршинів, рожевого матеріалу на насипки 10 аршинів. Затриманий повідомив, що увесь товар купив за готівку у м. Корець на загальну суму 17 040 марок польських і призначений він був для потреб власної родини, яка складалася з 5 осіб. Увесь конфіскований у М. Бабка товар було виставлено на аукціон, який відбувся 6 серпня 1921 р. Стартова ціна на конфіскацію була нижчою, за ту, що сплатив М. Бабко. Так, наприклад, за усю тканину він заплатив 13 200 марок, на аукціоні ж стартова ціна її загальної вартості становила 5 000 марок, а отримали 9 075 марок. Всього за вилучені у М. Бабка і продані на аукціоні товари було отримано 15 525 марок, з яких 4 000 марок, за особистим розпорядженням рівненського повітового старости було виплачено Я. Видранському у вересні 1921 р. [8, арк. 116-126].

З іншого боку інформація про виплату грошових заохочень поліцейським, за виявлену контрабанду в документах трапляється досить рідко, тому складно встановити існування вимог щодо отримання премій. У звітах фіксуються факти вилучення контрабанди і водночас те, що «... нагород за затриману контрабанду ніхто з постерунку не отримав...» [9, арк. 76зв.].

Отже, в період із 1920-1924 рр. волинська ділянка польсько-радянського кордону стає місцем активного нелегального товарообігу між Польщею і підрадянською Україною. Необлаштованість кордону, як з одного, так і з іншого боків та слабка охорона сприяли поширенню контрабандної діяльності, участь в якій брали, головним чином, населення прикордонних місцевостей. Протягом досліджуваного періоду асортимент контрабандного товару змінився. У період 1920-1921 рр. поряд з мануфактурою, значну частку контрабандного товару займали споживчі товари, зокрема, спеції (лавровий лист, перець, кориця), чай, кава, какао, шоколад, сірники, свічки, вакса, мило та ін. В подальшому, споживчі товари фактично зникають із переліку контрабандних товарів, поступаючись місцем на користь різного роду мануфактурним товарам. З початком НЕПу контрабанда комерціалізувалася.

⁹ Фланель (фр. flanelle) – м'яка вовняна чи бавовняна ворсиста тканина, зазвичай з пухнастим рідким начосом.

¹⁰ Сарпінка – легка бавовняна смугаста або картата тканина типу ситцю.

Більшість осіб, які перетинають кордон, закупають велику кількість товару з метою перепродажу його в підрадянській Україні.

Список використаних джерел та літератури:

1. Архирейський Д. Протидія радянських митників контрабанді наприкінці 1920-х – у 1930-х рр. *Український історичний журнал*. Київ, 2013. № 2. С. 105-120.
2. Гнітько С. Боротьба з контрабандою в Україні. *З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ*. Київ, 2000. №2/4(13/15). С. 410-423.
3. Гуменний С. Контрабанда на кордоні між Республікою Польща та СРСР у 20-ті рр. XX ст. *Матеріали XI Міжнародної наукової конференції студентів, аспірантів та молодих вчених КНУ «Дні науки історичного факультету – 2018»*. Київ, 2018. С.150-153.
4. Документи внешней политики СССР. Москва, 1959. Т.3: 1 июля 1920 г. – 18 марта 1921 г. 724 с.
5. Державний архів Рівненської області (ДАРО) Ф. 30. Оп. 18. Спр. 1216. 327 арк.
6. ДАРО. Ф. 30. Оп. 19. Спр. 14. 13 арк.
7. ДАРО. Ф. 30. Оп. 19. Спр. 25. 187 арк.
8. ДАРО. Ф. 30. Оп. 19. Спр. 26. 185 арк.
9. ДАРО. Ф. 69. Оп. 1. Спр. 9. Арк. 109.
10. ДАРО. Ф. 125. Оп. 1. Спр. 19. 12 арк.
11. ДАРО. Ф. 313. Оп. 1. Спр. 19. 24 арк.
12. ДАРО. Ф. 317. Оп. 1. Спр. 7. 11 арк.
13. ДАРО. Ф. 321. Оп. 1. Спр. 10. 2 арк.
14. ДАРО. Ф. 321. Оп. 1. Спр. 24. 20 арк.
15. ДАРО. Ф. 323. Оп. 1. Спр. 8. 71 арк.
16. ДАРО. Ф. 323. Оп. 1. Спр. 9. 77 арк.
17. ДАРО. Ф. 325. Оп. 1. Спр. 8. 4 арк.
18. Кузьмич В. Нелегальный товарооборот на белорусском участке советско-польской границы в 1927-1939 гг. *Вестник Брестского университета. Серия гуманитарных и социальных наук*. Брест, 2007. № 4. С. 17-26.
19. Domniczak H. Granica wschodnia Rzeczypospolitej Polskiej w latach 1919-1939. Warszawa, 1992. 287 s.
20. Litwiński R. Kontrola granicy wschodniej przez Policję Państwową w okresie międzywojennym. *Biuletyn Informacyjny PAN. Oddział w Lublinie*. Lublin, 2003. Nr 8. S. 70-78.
21. Razyhraev O. Udział Policji Państwowej województwa wołyńskiego w ochronie granicy wschodniej w latach 1921-1924. *Pamięć i Sprawiedliwość*. 2010. № 1. S. 211-231.

References

1. Arkhireyskiy D. Protydiia radianskykh mytnykyv kontrabandi naprykintsi 1920-kh – u 1930-kh rr. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*. Kyiv, 2013. № 2. S. 105-120.
2. Hnitko S. Borotba z kontrabandoiu v Ukraini. *Z arkhiviv VUCHK-HPU-NKVD-KHB*. Kyiv, 2000. №2/4 (13/15). S. 410-423.
3. Humennyi S. Kontrabanda na kordoni mizh Respublikoiu Polshcha ta SRSR u 20-ti rr. XX st. Materialy XI Mizhnarodnoi naukovoї konferentsii studentiv, aspirantiv ta molodykh vchenykh KNU «Dni nauky istorychnoho fakultetu – 2018». Kyiv, 2018. S. 150-153.
4. Dokumenty vneshnei politiki SSSR. Moskva, 1959. T.3: 1 iyulia 1920 h. – 18 marta 1921 h. 724 s.
5. Kuzmych V. Nelehalnyi tovarooborot na belorusskom uchastke sovetsko-polskoi hranitsy v 1927-1939 hh. *Vesnik Brestskaho universiteta. Seryia humanitarnykh i hramadskikh navuk*. Brest, 2007. № 4. S. 17-26.
6. Domniczak H. Granica wschodnia Rzeczypospolitej Polskiej w latach 1919-1939. Warszawa, 1992. 287 s.
7. Litwiński R. Kontrola granicy wschodniej przez Policję Państwową w okresie międzywojennym. *Biuletyn Informacyjny PAN. Oddział w Lublinie*. Lublin, 2003. Nr 8. S. 70-78.
8. Razyhraev O. Udział Policji Państwowej województwa wołyńskiego w ochronie granicy wschodniej w latach 1921-1924. *Pamięć i Sprawiedliwość*. 2010. № 1. S. 211-231.